

Громадська організація
«Правозахисна
Група «СІЧ»

**Культура вшанування пам'яті Війни
за Незалежність України в містах**

Аналітичний звіт

Дніпро, 2026 р.

Після початку повномасштабної війни українські міста опинилися перед новим викликом: як гідно вшанувати тисячі полеглих захисників і водночас створити живу культуру пам'яті, яка підтримує родини військових і формує нову національну ідентичність.

Сьогодні саме громади стають ключовими акторами цієї політики пам'яті. Вони створюють меморіали, змінюють міський простір, запускають ветеранські програми та нові форми суспільного вшанування.

Національна пам'ять – це об'єднуючий компонент українського суспільства, який виникає ситуативно як результат реакції українців та українок на історичні події, які мають вплив на країну та пам'ять про які суспільство несе роками. Враховуючи, що національна пам'ять є об'єктом без фізичної форми та все ж таки потребувала врегулювання на законодавчому рівні, результатом чого стало прийняття в серпні 2025 року Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу».

Питання національної пам'яті є діяльністю Інституту національної пам'яті України, однак ми вирішили дослідити як компоненти національної пам'яті Війни за Незалежність України закріплені в рішеннях місцевих рад, які питання отримали підтримку в більшості громад, а які мають лише локальний характер. Також ми дослідили види підтримки, які пропонуються місцевою владою військовим, ветеранам та їх родинам, а також родинам загиблих, полонених та зниклих безвісти військових.

Для аналізу поточної ситуації щодо вшанування пам'яті на місцях ГО «Правозахисна Група «СІЧ» було надіслано запити на інформацію до 22 обласних центрів з проханням надати інформацію протягом 5 робочих днів відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації”. В результаті 21 обласний центр надав відповіді, а також м. Кривий Ріг та 7 із 10 районних в місті Києві державних адміністрацій. Серед обласних центрів, які залишили без відповіді запит на інформацію – Кропивницький.

Меморіалізація подвигу захисників сьогодні – це не лише встановлення пам'ятників, а й комплексна ветеранська політика. Аналіз діяльності обласних центрів України демонструє, як громади шукають баланс між традиційними формами вшанування та новими підходами. Попри різну віддаленість від лінії фронту, всі досліджені міста демонструють єдиний вектор розвитку.

Більшість міст перейшли від точкових рішень до довгострокових програм, які в різній мірі мають бюджетний компонент та компонент соціального залучення родин, а також виконання яких забезпечують новостворені департаменти, зокрема:

- у Запоріжжі створено окремий Департамент з питань ветеранської політики, який забезпечує виконання програми «Ветеранська політика Запоріжжя» (2025-2027);
- у Тернополі та Хмельницькому запроваджено спеціалізовані програми «Родини Героїв»;
- у Харкові затверджено Міську програму увічнення пам'яті учасників та жертв Другої світової війни, Захисників і Захисниць, які брали участь у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, на період 2026 - 2030 роки;
- у Черкасах діє Комплексна програма соціальної підтримки захисників державного суверенітету та незалежності України і членів їх сімей – жителів м. Черкаси на 2025 - 2027 роки;
- у Чернівцях - Програма підтримки Захисників і Захисниць України, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України у Чернівецькій міській територіальній громаді на 2025 - 2027 роки;
- у Києві розроблено Концепцію меморіалізації до 2030 року.
- у Дніпрі з 2026 року діє Програма розвитку ветеранської політики до 2030 року.

В Одесі заходи щодо меморіалізації, вшанування жертв та документування подій війни реалізуються системою та на постійній основі. Дана діяльність забезпечена сталим фінансуванням із місцевого бюджету в межах наступних міських цільових програм:

- Міська цільова програма «Ветеран Одеси» на 2024 - 2028 роки, затверджена рішенням Одеської міської ради від 29.11.2023 № 1636

- Міська цільова програма «Я - одесит, патріот України» на 2021-2026 роки, затверджена рішенням Одеської міської ради від 28.07.2021 №430.

В Одеській міській територіальній громаді заходи щодо меморіалізації, вшанування жертв та документування подій війни реалізуються системно та на постійній основі. Дана діяльність забезпечена сталим фінансуванням із місцевого бюджету в межах наступних міських цільових програм:

- **Міська цільова програма «Ветеран Одеси» на 2024–2028 роки**, затверджена рішенням Одеської міської ради від 29.11.2023 № 1636-VIII. Посилання на програму: <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/201017/>.

- **Міська цільова програма «Я – одесит, патріот України» на 2021–2026 роки**, затверджена рішенням Одеської міської ради від 28.07.2021 № 430-VIII). Посилання на програму: <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/182782/>.

В 2026 році в деяких обласних центрах завершуються програми із вшанування пам'яті, однак нами не було отримано інформації щодо подальших кроків цих ОМС у розробці нових програм:

- у Львові завершується Комплексна програма підтримки ветеранів війни, членів сімей полеглих (померлих) Захисників і Захисниць України та деяких інших категорій осіб на 2024 - 2026 роки, яка передбачає надання комплексу соціальних, психологічних та інших послуг, надання фінансової та іншої соціальної підтримки, а також сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем;
- у Рівному завершується програма «Рівне - місто Героїв»;
- у Житомирі завершується Програма підтримки ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни;
- у Сумах завершується програма популяризації на території Сумської міської територіальної громади служби у збройних силах України на 2024-2026 роки.

Водночас в Чернігові не приймалися окремі цільові програми або розділи у чинних програмах щодо меморіалізації, вшанування жертв та документування подій війни.

Міста масово впроваджують стандартизовані намогильні споруди єдиного зразка у секторах почесних поховань, однак фінансова підтримка родин на оформлення та встановлення намогильної споруди є винятком. Такий підхід реалізовано у Вінниці (кладовище «Сабарів»), Черкасах, Миколаєві, Хмельницькому, Харкові та Рівному. Рівне додатково надає виплату 20 000 грн родинам, які встановлюють пам'ятники самостійно.

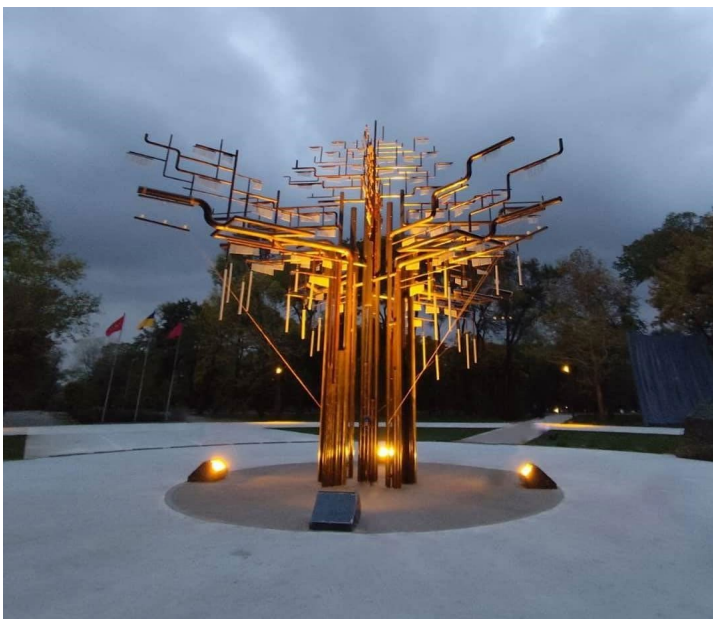
В рішеннях місцевих рад прослідковується культура встановлення меморіальних дошок та стел, зазвичай за рахунок місцевого бюджету, та перейменування вулиць на честь полеглих захисників. Так, у Вінниці перейменовано 77 вулиць, у Рівному - 57, у Кривому Розі - 45, у Херсоні - 38, у Черкасах - 37, у Чернігові - 16, у Луцьку - 11 та в Ужгороді - понад 10. На наш погляд, це свідчить про формування нового символічного простору міст, у якому військові стають центральними фігурами локальної ідентичності.

Для прикладу в Подільському районі м. Київ:

Встановлення меморіальних дошок і пам'ятних знаків відбувається з урахуванням ініціатив родин загиблих, за погодженням у встановленому порядку та з дотриманням принципів поваги, історичної достовірності й суспільної значущості. Проводяться консультації з громадськістю відповідно до затвердженого Порядку, шляхом розміщення оголошень на офіційній субвеб сторінці Подільської районної в місті Києві державної адміністрації.

Витяг з відповіді Подільської районної в місті Київ державної адміністрації

З початку повномасштабного вторгнення з'явилася нова спільна форма вшанування пам'яті – цифровізація. Міста створюють онлайн-портали та інтерактивні системи з метою, щоб «пам'ять ставала доступною у смартфоні». Так, наприклад, QR-коди розміщено на меморіалах у Запоріжжі на «Дереві пам'яті» та у Голосіївському районі Києва на «Алеї Слави», що ведуть до біографій воїнів.

«Дерево пам'яті», м. Запоріжжя

У Кривому Розі впроваджено аудіовізуальну систему «Куб пам'яті», у Деснянському районі Києва - сенсорний термінал «Корсар», у Житомирі – електронну Книгу пам'яті на Михайлівській вулиці, у Дніпрі створено «Книгу пам'яті» з аудіо, де можна почути історії загиблих Захисників і Захисниць, а в Харкові реалізовано проєкт «Віртуальний меморіал пам'яті», який являє інтерактивну мультимедійну систему, що дає можливість ознайомитися з інформацією про життя, службу та подвиг загиблих Захисників та Захисниць України.

Окрім вшанування пам'яті військових, у Вінниці запроваджено муніципальну відзнаку «Мати Героя/Героїні» (нагороджено вже 76 матерів), а Подільський район Києва вручає дітям полеглих медалі «Мій батько – Герой».

Ключовим елементом міського ландшафту стали «Алеї Героїв», які розміщено на центральних площах громад. Традиційним є проведення загальноміських заходів з покладанням квітів, запаленням лампадок та хвилиною мовчання за участі керівництва громад, військових та родин загиблих на території «Алеї Героїв».

У столиці (зокрема у Святошинському районі) популярною формою стала висадка меморіальних алей (наприклад, алея в'язів), що символізують стійкість воїнів та їхній зв'язок із рідною землею, а Луцьк створив «Ліс Героїв», висадивши разом із родинами 430 дубів.

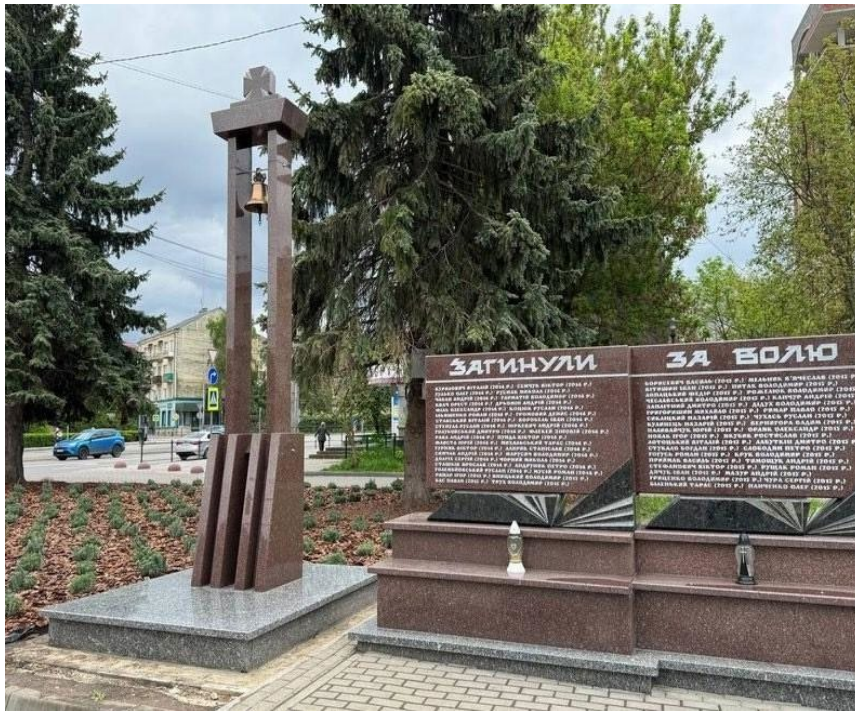
Вшанування пам'яті невіддільне від національно-патріотичного виховання молоді через проведення в школах «уроків мужності» та зустрічей з ветеранами, які присвячені пам'ятним подіям.

Урок мужності в школі
м. Чернівці

Водночас громади додають до загальнодержавного контексту власні унікальні інструменти. Так, наприклад, у Кривому Розі з початком повномасштабного вторгнення звання почесного громадянина міста присвоєно 14 військовослужбовцям. На честь Героя України започатковано щорічну стипендію імені Інни Дерусової для здобувачів освіти Криворізького фахового медичного коледжу. 3 травня 2023 року у Львівській міській раді було запроваджено церемонію вручення міської відзнаки «Почесний знак святого Юрія» (посмертно), якою відзначають львів'ян та воїнів львівських бригад, які віддали своє життя за Україну. Церемонії відбуваються з нагоди державних та національних свят.

У Черкасах з 2022 року започатковано присвоєння Почесного звання «Захисник України – Герой Черкас» загиблим Захисникам України – мешканцям м. Черкаси з виплатою одноразової грошової допомоги родинам загиблих. Особливістю Тернополя є регулярна церемонія «Дзвін пам'яті», що проводиться щомісяця за участю духовенства та громади. Окрім того, місто єдине серед досліджуваних має окрему програму, спрямовану виключно на комплексну підтримку дітей Героїв.

«Дзвін пам'яті», м. Тернопіль

У Львові на 100-ий день війни започаткувалася особлива загальноміська традиція прощання з Героями – у день поховання відбувається загальноміське прощання з Героями на пл. Ринок. Похоронна процесія зупиняється навпроти Ратуші, де керівництво міста, працівники міської ради та інших закладів, установ, віддають останню шану Захисникам та Захисницям. Жалобну тишу порушує міський сурмач, який виконує особливу мелодію прощання «Тиша».

Заслуговує уваги рішення Департаменту урбаністики та архітектури Чернівецької міської ради, який запланував проведення Всеукраїнського архітектурного бліц конкурсу на кращу проєктну пропозицію меморіалу братської могили загиблим Захисникам, розташованій на вул. Яна Налєпки в місті Чернівці. Водночас в Сумах було проведено Всеукраїнський відкритий архітектурний конкурс на кращу проєктну пропозицію меморіального скверу увічнення пам'яті загиблих Захисників України. А Львівська міська рада метою уніфікації вигляду намогильних споруд провела Всеукраїнський відкритий архітектурний конкурс на кращу пропозицію меморіального комплексу військових поховань Героїв України на вул.

Мечникова у м. Львові. За результатами конкурсу фахове журі визнало переможцем проєкт авторського колективу з Хмельницького - Віктора Голубєва та Дмитра Райфшнайдера.

Окрім «уроків мужності» та зустрічей з ветеранами, в Одесі реалізується проєкт «Сігма», де ветерани разом із підлітками працюють над технічними винаходами, а в Івано-Франківську впроваджено формат неформального спілкування «Бойова кава». Це відкритий формат діалогу, де ветерани та волонтери говорять про службу, повернення до цивільного життя, нові можливості та відповідальність.

Образ сучасного захисника популяризується через реальні досягнення ветеранів та ветеранок:

- успіхи в адаптативному спорті,
- розвиток ветеранського бізнесу,
- активна участь у житті громади.

«Наше завдання – щоб молодь бачила у захисниках і захисницях не лише воїнів, а лідерів, наставників і приклад незламності.» – наголошують у відповіді Івано-Франківської міської ради.

В Хмельницькому архівний відділ міста веде системну роботу з формування колекцій особистих спогадів та фотоматеріалів.

Рівне проводить Фестиваль військових оркестрів та підтримує видання книг місцевих авторів на військову тематику, а Миколаїв акцентує на інтелектуальній рефлексії через проєкт інтерв'ю з ветеранами «Слово як зброя».

Водночас, поки Одеса та Запоріжжя вже мають окремі Департаменти у справах ветеранів, а в Івано-Франківську функціонує Управління з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, у Херсоні та Ужгороді така діяльність розпорошена між різними підрозділами міської ради.

Варто відзначити, що в Чернігові лише в 2025 році створено робочу групу для реалізації концепції створення меморіального комплексу та організації роботи зі встановлення на території Чернігівської міської територіальної громади стаціонарних інформаційних конструкцій з відомостями про загиблих Захисників і Захисниць України.

Для громад та громадян безпосередньо запроваджена Указом Президента від 16 березня 2022 року щоранкова хвилина мовчання о 9:00 стала ритуалом вшанування полеглих Героїв. Як наслідок, на підставі Указу суспільна важливість традиції хвилини мовчання була зафіксована в рішеннях деяких місцевих рад. Для прикладу, в Києві на виконання пункту 5.2 рішення Київської міської ради від 30.01.2025 № 6/10473 «Про заходи щодо проведення в місті Києві загальнонаціональної хвилини мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». Цей ритуал отримав технологічне підкріплення - додаток «Київ Цифровий» щодня надсилає push-повідомлення, закликаючи згадати тих, хто поклав життя за Україну. В Чернівцях управління культури міської ради 17 березня 2022 року запустило проєкт «Хвилина мовчання», який підтримало КП «Чернівецьке тролейбусне управління» розмістивши інформаційні наліпки з метою нагадування громадянам про загальнонаціональну хвилину мовчання об 09:00 год.

Однак аналіз відповідей міст на запит нашої організації продемонстрував, що не в усіх громадах хвилина мовчання визнана та врегульована рішеннями, однак впроваджується за власної ініціативи містян.

На жаль, чим довше триває війна, тим збільшується кількість захисників та захисниць, які зникли безвісти або потрапили в полон. В деяких обласних центрах підсвічують цю

проблему такими способами – в Черкасах встановили унікальний знак «Серце надії» для родин зниклих безвісти, а в Сумах родини військових створили сенсорний термінал і символічні лавки, які нагадують про полонених і зниклих безвісти за допомогою фраз «Тут міг сидіти той, хто перебуває у ворожому полоні» та «Тут міг сидіти той, хто зник безвісти» .

Таблички-нагадування на лавках у Сумах про безвісти зниклих

Висновки

Дослідження демонструє, що за роки повномасштабного вторгнення в Україні відбувся фундаментальний зсув, оскільки пам'ять стала частиною муніципального менеджменту. Проте аналіз рішень місцевих рад виявляє кілька критичних зон, де «жива пам'ять» стикається з бюрократичною інерцією.

Ми бачимо чітку кореляцію між наявністю спеціалізованого органу (як у Запоріжжі чи Одесі) та глибиною опрацювання теми. У містах, де ветеранська політика розпорошена між відділами культури та соціального захисту (Ужгород, Херсон), заходи вшанування ризикують залишитися на рівні формальних «покладань квітів». Відсутність цільових програм у Чернігові на фоні розроблених концепцій до 2030 року в Києві свідчить про глибоку децентралізацію стандартів шани, де рівень вшанування героя залежить від спроможності конкретного муніципалітету.

Позитивним є прагнення до архітектурної уніфікації секторів у місцях поховань військових, що дозволяє уникнути візуального хаосу. Однак той факт, що фінансова підтримка родин на встановлення надгробків споруд є винятком, а не правилом (як приклад Рівного з виплатою 20 000 грн), створює ситуацію вибіркової вдячності. Держава та громади декларують «найвищу шану», але часто залишають родини віч-на-віч із великими фінансовими витратами на фізичне увічнення цієї шани.

Перехід пам'яті у смартфони (QR-коди, мультимедійні куби, віртуальні меморіали) створив ризик, що цифровізація стане засобом витіснення пам'яті з фізичного міського простору. Пам'ять має бути присутньою не лише за посиланням, а й у щоденному ритмі міста. Приклад Києва з push-повідомленнями про хвилину мовчання є взірцевим, але відсутність нормативного регулювання цього ритуалу в інших громадах свідчить про те, що Указ Президента досі не скрізь став органічною частиною місцевого самоврядування.

Разом із вищевикладеним, ігнорування запитів на інформацію місцевою владою Кропивницького – це тривожний сигнал. У питанні вшанування національної пам'яті не може бути «закритих даних». Така позиція ОМС не лише порушує закон, а й створює вакуум відповідальності, який родини загиблих можуть трактувати як байдужість влади.

Дослідження показує, що Україна відходить від радянської традиції «холодного граніту на пам'ятниках» на користь інтерактивних та живих форматів пам'яті. Головним викликом залишається синхронізація зусиль громади та влади, а також забезпечення тривалої підтримки родин полеглих, що вже стає основою міських стратегій на роки вперед.

Рекомендації

для Українського інституту національної пам'яті

Враховуючи новий статус Українського інституту національної пам'яті як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого координується безпосередньо Прем'єр-міністром України, та повноваження щодо координації, ініціювання та участі у діяльності органів виконавчої влади у сфері національної пам'яті, взаємодії з органами місцевого самоврядування, просимо розглянути наступні рекомендації:

1. Розробка та впровадження «Національного стандарту меморіальної політики громади» - наше дослідження показало, що у таких містах як Запоріжжя, Вінниця, Одеса та Рівне діють комплексні довгострокові програми вшанування, тоді як, наприклад, у Чернігові окрема цільова програма меморіалізації відсутня.

Пропонуємо розробити методичні рекомендації для ОМС щодо структури таких програм, щоб забезпечити рівний рівень вшанування Захисників і Захисниць незалежно від місця їхньої реєстрації.

2. Створення єдиної Національної екосистеми цифрової пам'яті - органи місцевого самоврядування активно створюють локальні цифрові портали: «Жива пам'ять Вінниці», «Нескінчена подяка» у Запоріжжі, Віртуальні меморіали у Харкові.

Пропонуємо Інституту виступити модератором створення єдиного державного порталу, що забезпечить сталість та централізоване зберігання даних про подвиги та пам'ять про полеглих захисників та захисниць.

3. Нормативне врегулювання ритуалу Хвилини мовчання – досвід Києва з інтеграцією push-оповіщень у додаток «Київ Цифровий» є успішним.

Пропонуємо розробити алгоритм дій, який буде універсальним для всіх громад та рекомендувати органам місцевого самоврядування офіційно закріпити цей алгоритм у рішеннях місцевих рад для перетворення Хвилини мовчання о 09:00 з формального протоколу на живу традицію кожної громади.